

תורת שכלמה

מתורתו של הגאון הצדיק רבי שכלמה ריוזנר זצ"ל

גליון א'

פרשת וישב תש"פ

לקחי מוסר מן הפרשה

חובת ה"השתדלות" וגדרה

"כי אם זכרתי אתך... והזכרתי אל פרעה, והוצאתי מן הבית הזה" (בראשית מ' י"ד).

ואיתא במדרש תנחומא (סוף פרשת וישב): "ולא היה צריך לעשות שם אלא עשר שנים", שלא היה צריך יוסף לשבת בבית הסוהר אלא עשר שנים בלבד, ושואל המדרש: "ולמה הוסיפו לו שתי שנים?", יותר מאשר נקצב עליו?

ומתוך המדרש, "אמר הקב"ה, אתה השלכת בטחוני ובטחת בשר המשקים, ואמרת לו שתי זכירות, כי אם זכרתי והזכרתי, תשתכח ב' שנים בבית הסוהר, לכך כתיב "ויהי מקץ שנתיים ימים" (בראשית מ"א א'), שתי שנים ליציאת שר המשקים מבית הסוהר."

ויש להבין, וכי אין זה מחובת ה"השתדלות" שיוסף יבקש שיזכירוהו אצל פרעה, כדי לצאת מבית הסוהר, ומדוע נענש על זאת?

והכתיב "למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך אשר תעשה" (דברים י"ד כ"ט), ודרשו חז"ל (מדרש תהלים מזמור קל"ו) שלא יהא האדם יושב בטל והקב"ה ישלח ברכה במעשה ידיו, אלא מוטל על האדם חובת ה"השתדלות", לעשות איזו שהיא פעולה, ובאותה פעולה יברכהו הש"ת. ואף כאן, יוסף פונה ומבקש את עזרת שר המשקים שיזכיר אותו לפני פרעה.

ונראה בזה יסוד גדול בחיוב זה של "השתדלות", דאין הכי נמי שצריך לעשות איזה שהיא פעולה של "השתדלות", אבל לא יחשוב שאותה פעולה שעושה היא היא שתגרום להצלתו, ואף לא ירבה בהשתדלות זו, מאחר שיש בידו יתברך להושיעו גם בהשתדלות מועטה, רק שצריך שתהיה איזו שהיא "השתדלות".

ומעתה אצל יוסף, כאשר ביקש פעמיים, "כי אם זכרתי וגו' והזכרתי", היה בזה תוספת על חובת ההשתדלות. אם היה אומר רק "כי אם זכרתי", הרי זה בגדר "השתדלות" שמוטלת עליו חיוב לעשותו. אבל אחר שהוסיף פעם שניה "והזכרתי", ועוד שתלה את עזרתו ובטחוני בשר המשקים כמו שנאמר "והוצאתי מן הבית הזה", ומשמע שתלה בטחוני בבקשתו, לפיכך נענש גם על הפעם הראשונה שאמר "כי אם זכרתי", ועל כן נוספו לו שנתיים בבית האסורים.

מענייני הפרשה

ביאור פתרון חלום יוסף על ידי אחיו ועל ידי אביו

"ויאמרו לו אחיו, המלך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו, ויוספו עוד שנאו אותו על חלומותיו ועל דבריו" (בראשית ל"ז ח').

אמרו חז"ל במסכת ברכות (נ"ה ב'): "כל החלומות הולכים אחר הפה". ואמר רבי אלעזר, מניין שכל החלומות הולכים אחר הפה? שנאמר "ויהי כאשר פתר לנו כן היה" (בראשית מ"א י"ג). דהיינו מהפסוק שאמרו האחים אחרי שראו שהתקיימו חלומות יוסף, למדו חז"ל שפתרון החלום נעשה בדיוק כפי שפתרו את החלום.

ולפי זה נראה להתבונן בפתרון החלום שפתרו האחים ליוסף, והכיצד התקיים הפתרון של החלום בדקדוק.

הנה כאשר יוסף סיפר לאחיו את החלומות, כך פתרו לו את חלומם: "המלך תמלוך עלינו, אם משול תמשול בנו". ולפיכך "ויוספו עוד שנאו אותו על חלומותיו ועל דבריו".

[ונראה לבאר, "על חלומותיו", על מה שחלם כך, דאמרו חז"ל ברכות (נ"ה ב') אין מראין לו לאדם בחלום הלילה אלא מהרהורי לבו. "ועל דבריו" על מה שסיפר להם זאת].

והנה ידוע בשם הגר"א זלה"ה שהסביר החילוק בין לשון "מלך" ללשון "מושל", ד"מלך" הוא מלכות על העם החפצים ורוצים במלכות המלך עליהם. אבל "ממשלה" הוא מלכות שנעשית בעל כרחם של העם שנאלצים לחסות תחת מושל זה. וזהו כוונת דוד המלך בתהלים (כ"ב כ"ט): "כי לה' המלוכה", ישראל שממליכים את הקב"ה עליהם ברצון, הרי ששייך בהם לשון "מלכות". "ומלכותו ברצון קיבלו עליהם". אבל אצל הגויים "ומושל בגויים", עליהם הקב"ה מושל בעל כרחם.

ונמצא לפי זה שבפתרון החלום באומרו "המלך תמלוך עלינו, אם משול תמשול בנו", פתרו בזאת שיהיה עליהם גם "מלך" מרצון, וגם "מושל" מתוך אונס. ומדויק לשון הפסוק, "המלך תמלוך עלינו", כל מי שהוא גדול מחבירו וחבירו מקבלו למלך, "אם משול תמשול בנו", וכשאינו גדול צריך למשול בו בכח, ומדויק תיבת "בנו", כלומר על כרחנו. נמצא ששתי דברים פתרו לו, שימלוך עליהם וימשול בהם.

ובאמת שינחיהם נתקיימו כאשר פתרו, גם מלוכה וגם ממשלה, כמו שנאמר "ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם" (בראשית מ"ב ט'), ופירש רש"י: וידע שנתקיימו, שהרי השתחוו לו. והרי אז בעל כרחם השתחוו, מחמת שפחדו ממנו, והיה קיום למה שפתרו "אם משול תמשול בנו", בעל כרחנו.

אבל לקמן אמרו "וילכו גם אחיו ויפלו לפניו, ויאמרו הננו לך לעבדים" (בראשית נ' י"ח), והיה זה אחרי כשכבר נתוודע אליהם, וקיבלוהו עליהם למלך מרצון, ונתקיים גם רישא דקרא "המלך תמלוך עלינו".

אבל אצל יעקב, כאשר יוסף סיפר לו חלומותיו, כתיב "הבוא נבוא אני ואמך ואחייך להשתחוות לך ארצה" (בראשית ל"ז י'), אבל עם כל זה ציפה יעקב אבינו שיתקיימו חלומות אלה, כמו שנאמר "ואביו שמר את הדבר" (בראשית ל"ז י"א). ופתרון חלום זה "להשתחוות לך" משמע שמתוך רצון יבואו להשתחוות.

וכך התקיים אצל יעקב, שלא הוצרך להשתחוות ליוסף מתוך אונס, כי אם אחרי שירד יעקב למצרים וחלה, כתיב "וישתחו ישראל על ראש המטה" (בראשית מ"ז ל"א), ופירש רש"י: תעלה בעיניו סגיד ליה (מגילה ט"ז ב'), והשתחוה מרצון וקיבל מלכותו, וכמו שפתר רק על "להשתחוות לך".

”מסרת גיבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים”

לחשוש ולירא מהם ומהמונם. “כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם אויבכם להושיע אתכם” (שם).

אמרו רבותינו ז”ל (סוטה מ”ב א’): “הם באין בנצחוננו של בשר ודם, ואתם באים בנצחוננו של מקום!” “כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם אויבכם”.

כאן גילתה לנו תורתנו הקדושה החילוק שבין מלחמת אומות העולם, למלחמה שעושים ישראל באויביהם, המלחמה שעושים אומות העולם - נצחונם תלוי בכח של בשר ודם, אם יהיה להם “מצביא” גיבור כמו שהיה להם את “עוג” או את “גולית”, הרי שיבטחו בו הצבא שלהם. וכן אם יהיה להם חיילים גיבורים ואמיצים, בזה הם ינצחו במלחמה. “שכלי זיין של אומות העולם הוא בחרב” (רש”י בלק במדבר כ”ב כ”ג).

אבל ישראל, אף על פי שצריכים הם להתכונן למלחמה בכל ההכנות המצטרות ולא יחסירו אחת מהם, אבל נצחונם אינו תלוי בכוחם, אלא אנו באים בנצחוננו של הקב”ה. לפיכך אין לנו לירא מגודל צבאו של האויב. כך ראינו במלחמת דוד וגולית (שמואל א’ י”ז), וכמו שאמר אדונינו המלך דוד וידעו כל הקהל הזה, כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה’” (שמואל א’ י”ז מ”ז).

ואף על פי שגם אנחנו צריכים “סוס מוכן ליום מלחמה” (משלי כ”א ל”א), אבל העיקר הוא “לה’ הישועה” (שם). יש לנו לדעת כי “אין המלך נושע ברוב חיל, גיבור לא ינצל ברוב כח” (תהלים ל”ג ט”ז). וכמו שאמר דוד המלך ע”ה “כי לא בקשתי אבטח, וחברי לא תושיעני” (תהלים מ”ד ל”ג). ומה היא הקשת שלנו? “ותשב באיתן קשתו” (בראשית מ”ט כ”ד), ופירש רש”י, שאיתנו של הקב”ה הייתה לו ליוסף לקשת ולמבטח על זרועי ידיו. הבטחון בקב”ה ההולך עמנו להושיענו, הוא ה”קשת” שלנו.

אין כוחנו במה שיש לנו צבא חזק ומאומן, וכלי נשק חדישים. כוחנו הוא שאנו באים בנצחוננו של מקום. וכח זה אין לשום אומה בעולם. זה ה”נשק הסודי” שלנו. “ה’ איש מלחמה ה’ שמו” (שמות ט”ו ג’), ופירש רש”י: מלחמותיו של הקב”ה, אינם בכלי זין, אלא בשמו הוא נלחם. כמו שאמר דוד המלך “ואנכי בא אליך בשם ה’ צבאות” (שמואל א’ י”ז מ”ה).

למה נניח את הנשק הבלעדי שיש לנו, ונשתמש בנשק של אומות העולם? והרי “לא בחרב ובחנית יהושיע ה’”, כי לה’ המלחמה” (שמואל א’ י”ז מ”ה). וכבר צווח הנביא ירמיה (ח’ כ”ב): “הצרי אין בגלעד, אם רופא אין שם?!” כאשר שמים אנו את בטחוננו ב”חוזק יד”, ממילא “לא עלתה ארוכת בת עמי” (ירמיה שם).

”אלה ברכב ואלה בסוסים, ואנחנו בשם ה’ אלהינו נזכיר” (תהלים כ’ ח’). נשק גולית החרב והכידון, ולנו “יוצרו צור ישועתנו, פודנו ומצילנו” (מטבע ברכת ק”ש שלאחריה). להם “כח הזרוע”, ולנו “אלהים מחסה לנו סלה” (תהלים ס”ב ט’).

החשמונאים שגברו על מלכות יון היו סך הכל י”ב אנשים. מעטים ממש. וכנגדם מלכות יון. לא רק ה”כמות” הייתה גדולה מהם לאין ערך, רבבות לאין קץ. אלא גם ה”איכות”, צבא מאומן ומצויד, כנגד קומץ - י”ב אנשים - שאינם מלומדי מלחמה!

מי פתי אשר יחשוב שגבורתם של החשמונאים גרמה לנצחון? הלא ודאי וניכר לכל כי ה’ איש מלחמה”. “כי לא בחרב ובחנית יושיע ה’” (שמואל א’ י”ז מ”ז). ועל זאת אנו מודים בתפלת “על הניסים” בימי החנוכה: “מסרת גיבורים - ביד חלשים; ורבים - ביד מעטים”.

במה איפוא תלוי הנצחון?

הנצחון תלוי אם שכינתו נמצאת בתוכינו, הרי שנצחוננו מובטח. ואם חלילה אין אנו נותנים מקום להשראת השכינה בתוכינו, הרי שההפסד מוכרח.

אם הקב”ה יתברך בקרבינו - ננצח. אפילו נהיה מועטים. אין הנהגתנו כהנהגתם של שאר אומות העולם שנלחמות זו עם זו, שאם מרבים כוחם - מנצחים. ואם מועטים בכוחם - נכשלים.

אין הנהגה שלנו תלויה ב”כח”, ו”עוצמה”. כוחנו מותנה ב”סייעתא דשמיא”. אם הקב”ה יוצא עמנו למלחמה ננצח, אפילו נהיה מועטים. ואם אין הקב”ה יוצא עמנו - אפילו נהיה מרובים מהם וחזקים מהם - לא יעזור מאומה, “אם ה’ לא ישמור עיר, שוא שקד שומר” (תהלים קכ”א א’). “ולא תצא בצבאותינו” (תהלים מ”ד י’; י”ב; ק”ח י”ב).

במה נזכה שיצא עמנו הקב”ה למלחמה? - באם נקיים מצוותיו. כדברי הרמב”ן (סוף פרשת בא): “אם יעשה המצוות - יצליחנו שכרו”, זכות קיום מצוותיו יתברך היא העומדת לנו בלחמה, בכלל ובפרט, להצליח בכל מעשינו. אבל אם ח”ו “אם יעבור עליהם - יכריתנו עונשו, הכל בגזירת עליון”.

והעיקר הוא התפלה, יעקב אבינו ע”ה צפה ברוח קדשו את המלחמה הזו של בני חשמונאי כנגד מלכות יון, והתפלל שיצליחו במלחמתם, “ברך ה’ חילו ופועל ידיו תרצה” (דברים ל”ג י”א), מפרש רש”י: “ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היונים, והתפלל עליהם, לפי שהיו מועטים י”ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות”.

* * *

כשהיו ישראל יוצאים למלחמה, היה משוח מלחמה מדבר על העם ואומר להם: “שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה” (דברים ג’). ופירש רש”י: שמע ישראל - אפילו אין בכם זכות אלא קריאת שמע, כדאי הוא שיושיע אתכם.

ואחרי שיש בידינו זכויות ומצוות, מזהיר הכהן משוח מלחמה: “אל ירך לבבכם, אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם” (דברים כ’ ד’), אסור לנו

חכמת שלמה

מריבה. כל מריבה אשר אינה במישור ההלכתי, תחילתה אחד מן הצדדים צודק ופעמים שניהם, וסופה שאין אחד מהם צודק.

קטטה. קש נידף של קטטה יכבד עלי כקורות בית הבד (אגרות חזו”א).

אהבת חברים. אהבת חברים אמיתית היא להרגיש מה שחשר לחברו (ר’ משה לייב מססוב).

שלום. להסכים להשלים ב”תנאים”, אינו “שלום” אלא “פשרה”, וכשצד אחד יראה שאין ה”תנאים” לפי רוחו, אפשר שתתחדש המריבה.

מפנקסו של אבא

קבלות והערות קצרות להעוררות ולחזיון
שכתב לעצמו בפנקסיו

י”א שיש י’ אדר תשנ”ז

כמה דער שאיין יבא לכהן חזר הציתת לשנת
חזר לשנת כה נשאר לשנת מלכות זשיטה, הרגשה
נראה, גלי נר משלחני לא יחסר אורח לשנת

